100 يىللىق كۆرەش يولى يېڭى مۇساپىگە ئاتلىنىش

گۈيجوۋ زۇنيى، ئۇلۇغ بۇرۇلۇش بۇ يەردىن باشلانغان

□ شىنخۇا ئاگېنتلىقى مۇخبىرلىرى لى يۈن، سۈن لۇمىڭ

ھەر يىلى 1 - ئاي، شىمالىي گۈيجوۋنىڭ تاغلىق رايونىدىكى ئەڭ سوغۇق مەزگىل بولۇپ، 1935 - يىلمۇ بۇنىڭ سىرتىدا ئەمەس ئىدى.

شۇ يىلى زۇنيىنى ئالغاندىن كېيىن، نۇرغۇن قىزىل ئارمىيە جەڭچىسىنىڭ ئەڭ چوڭقۇر ئەسلىمىسى سوغۇق! دېگەن سۆز بولغان، قىش يامغۇرى توختىماي ياغقانلىقتىن، يانچۇقتىكى سەرەڭگىلەرمۇ نەملىشىپ ياندۇرغىلى بولمىغان.

بۇ چاغدا مەركىزىي قىزىل ئارمىيەنىڭ مەركىزىي سوۋېت رايونىدىن ئىلاجسىز چېكىنىپ چىققىنىغا ئۈچ ئاي بولغانىدى. بوگۇ، لى دې قاتارلىق كىشىلەرنىڭ خاتا قوماندانلىقىدا، بۇ قىزىل چوڭ قوشۇن 86 مىڭ كىشىدىن شىددەت بىلەن ئازىيىپ 30 مىڭغا چۈشۈپ قالغان، ئاشلىق، ئوق - دورا كەمچىل بولۇپ، ھېرىپ ھالىدىن كەتكەن.

ئازادلىق ئارمىيە ئارخىپخانىسىدىكى بىر پارچە تارىخىي ئارخىپتا: «تەمىنات ئىنتايىن قىس... ھەر كۈنلۈك تاماق بىر قۇرۇق، بىر سۇيۇقتىن ئىبارەت ئىككى ۋاق تاماققا ئۆزگەرتىلدى...» دەپ خاتىرىلەنگەن.

ماۋ زېدۇڭ قاتارلىق يولداشلارنىڭ چىڭ تۇرۇشى بىلەن، 1934 - يىلىنىڭ يىل ئاخىرىدىن 1935 - يىلىنىڭ يىل بېشىغىچە، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتى ئارقا - ئارقىدىن تۇڭداۋ يىغىنى، لىپىڭ يىغىنى، خوۋچاڭ يىغىنى ئېچىپ، شىمالدا غەربىي خۇنەنگە يۈرۈش قىلىش ئەسلىي پىلاندىن ۋاز كېچىپ، يۆنىلىشنى ئۆزگەرتىپ دۈشمەن كۈچى ئاجىز بولغان گۈيجوۋغا يۈرۈش قىلغان — بۇ ئەپچىل چارە ئومۇميۈزلۈك يېڭىلىشتەك خەتەرلىك ۋەزىيەتنى بىراقلا پەسەيتكەن.

1 - ئاينىڭ 7 - كۈنى، قىزىل ئارمىيە شىمالىي گۈيجوۋدىكى مۇھىم بازار زۇنيىنى ھۇجۇم بىلەن ئالغان. زۇنيى شۇنىڭدىن باشلاپ پارتىيەمىز تارىخىدا كەم بولسا بولمايدىغان مەزمۇنغا ئايلانغان.

بۇ چاغدا يولداش ماۋ زېدۇڭنىڭ پارتىيە ئىچىدىكى رەھبەرلىك ئورنى تېخى ئەسلىگە كەلتۈرۈلمىگەنىدى. لېكىن كەڭ قىزىل ئارمىيە كوماندىر - جەڭچىلىرى يېقىنقى مەزگىلدىكى ئۇرۇش قىلىش پىكىر يولىنىڭ ئۆزگىرىشىدىن مەركەزنىڭ تەدبىر بەلگىلەش قاتلىمىدىكى ئۆزگىرىشنى بايقىغانىدى. پېشقەدەم قىزىل ئارمىيە جەڭچىسى فاڭ چياڭ ھايات ۋاقتىدا ئەسلەپ مۇنداق دېگەن: «مەن يېڭىجاڭدىن ئاستىغىنە، پىلان تۈيۈقسىز ئۆزگىرىپتۇ، بۇ كىم كۆرسەتكەن ئەقىل؟ دەپ سورىدىم، يېڭجاڭ قۇلىقىمغا پىچىرلاپ تۇرۇپ: ‹ماۋ زېدۇڭ...› دېدى».

بۇ چاغدا بوگۇ بىلەن لى دې قىزىل ئارمىيەنى ئەمەلىي كونترول قىلىش ھوقۇقىدىن ئاللىبۇرۇن مەھرۇم بولغانىدى، ماۋ زېدۇڭنىڭ توغرا تەشەببۇسىنى كۆپ ساندىكى رەھبىرىي يولداشلار قوبۇل قىلغان، پۈتۈن پارتىيە، پۈتۈن ئارمىيە بىر قېتىملىق چوڭقۇر يەكۈنلەش ۋە قايتا ئويلىنىشقا جىددىي موھتاج بولغان — بۇ، زۇنيى يىغىنىنىڭ ئېچىلىشىغا ئىدىيە، ھەربىي ئىشلار ۋە تەشكىلىي جەھەتتە ئاساس سالغان.

1 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىكى كەچلىك تاماقتىن كېيىن، قىش يامغۇرى يەنىلا شارىلداپ يېغىۋاتاتتى. گۈيجوۋدىكى مىلىتارىست بەي خۇيجاڭ قەسىرىنىڭ ئالدىدىكى كىرسىن چىراغ يورۇپ تۇراتتى، چىراغ نۇرى خاتىرە راۋىقىدىكى كۆك فارفۇر پارچىلىرىدىن نەقىشلەنگەن «ۋېيلۇ» دېگەن خەتنى يورۇتۇپ تۇراتتى. جەنۇبىي دەرۋازىنى مۇھاپىزەت قىلىش ۋەزىپىسىنى ئىجرا قىلىشقا ئاجرىتىلغان قىزىل ئارمىيە جەڭچىسى ياڭ شىلىن لىيەنجاڭدىن: «ۋېيلۇنىڭ مەنىسى نېمە؟» دەپ سورىدى، لىيەنجاڭ بېشىنى چايقىدى.

ياڭ شىلىنىڭ ھايات ۋاقتىدا ئەسلەپ بېرىشىچە، زۇنيى يىغىنى 1 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن باشلاپ ئۇدا ئۈچ كۈن ئېچىلغان، ھەر كۈنى كەچلىك تاماقتىن كېيىن باشلىنىپ، 2 - كۈنى تاڭ سەھەردە ئاخىرلاشقان. يىغىننى كەچتە ئېچىشتا، ئاساسلىقى ھاۋا ھۇجۇمىدىن مۇداپىئەلىنىش ئويلىشىلغان.

بىر چوڭ چوغدانىدا كۆمۈر كۆيۈۋاتاتتى، مەركەز رەھبەرلىرى ۋە ھەرقايسى جۈنتۈەنلەرنىڭ مەسئۇللىرى ئارقا - ئارقىدىن يېتىپ كەلگەن. ياڭ شىلىن مۇھاپىزەت قىلىشنى ئۈستىگە ئالغان جەنۇبىي دەرۋازا يىغىن مەيدانىغا كىرىدىغان ئاساسلىق يول بولۇپ، ئۇ ھايات ۋاقتىدا ئەسلەپ مۇنداق دېگەن: «رەئىس ماۋ زېدۇڭ ياماق چۈشكەن چاپىنى يېپىنچاقلىۋالغان بولۇپ، قولىغا تاماكا قىستۇرغىنىچە جاڭ ۋېنتيەن بىلەن بىللە كەلگەن».

ۋاڭ جياشياڭ نوسىلكىدا ئېلىپ كېلىنىپ يىغىنغا قاتناشقان، ئۇ قىزىپ قالغان بولۇپ، يەنە بەدىنىدە ئوق پارچىسى بار ئىدى. يىغىن ئېچىلىۋاتقان ئۆيدە ھېلىمۇ ياغاچ بىر يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇق بار بولۇپ، ئۇ يېتىپ تۇرۇپ يىغىنغا قاتناشقان. لى دېنىڭ ئەڭ كېيىن كەلگەنلىكى، قوپال چوڭ خۇرۇم ئاياغ كىيىۋالغانلىقى، يۈزىنىڭ قىزىرىپ كەتكەنلىكى ياڭ شىلىننىڭ ھېلىھەم ئېسىدە ئىدى.

جۈشەنچە بېرىش، مۇنازىرە قىلىش، تەنقىد قىلىش، زۇنيى يىغىنى قاتتىق مەخپىي ھالەتتە ئۇدا ئۈچ ئاخشام ئېچىلغان. ياڭ شىلىن ۋە شىمالىي دەرۋازىنى قوغداۋاتقان يۈەن كۈن ئىشىك - دېرىزىلەرنىڭ يوچۇقىدىن بۇ تارىخقا گۇۋاھ بولغان، تېخىمۇ كۆپ قىزىل ئارمىيە كوماندىر - جەڭچىسى بۇنىڭدىن قىلچە خەۋەرسىز ئىدى. پېشقەدەم قىزىل ئارمىيە جەڭچىسى ۋاڭ داۋجىن ھايات ۋاقتىدا ئەسلەپ مۇنداق دېگەن: ئاشۇ بىرنەچچە كۈندە قىسمىدا كەچتە ئۇخلىغاندىمۇ كىيىمنى سېلىشقا رۇخسەت قىلىنمىدى، مىلتىقنى قۇچاقلاپ يېتىپ، ھەرۋاقىت جەڭگە تەييار تۇرغاندۇق. لېكىن، كۆپچىلىك نېمە ئىش بولغانلىقىنى بىلمەيتتۇق، كېيىن تاكى يۈنەن جاشىغا كەلگەندىلا، ئاندىن زۇنيى يىغىنىنىڭ ئېچىلغانلىقىنى بىلدۇق.

ئۈچ كۈنلۈك زۇنيى يىغىندا بوگۇ، لى دېلارنىڭ ئالىي قوماندانلىق ھوقۇقى ئېلىپ تاشلانغان ھەم «يولداش ماۋ زېدۇڭنى دائىمىي كومىتېت ئەزالىقىغا سايلاش» قاتارلىق تۈرت قارار ماقۇللانغان. يىغىندىن كېيىن يەنە ماۋ زېدۇڭ، جوۋ ئېنلەي، ۋاڭ جياشياڭدىن تەشكىللەنگەن «ئۈچ كىشىلىك ھەربىي قوماندانلىق گۇرۇپپىسى» قۇرۇلۇپ، قىزىل ئارمىيەنىڭ قوماندانلىق ھوقۇقى بىرلىككە كەلتۈرۈلۈپ، يولداش ماۋ زېدۇڭنىڭ پارتىيە ئىچىدىكى يادرولۇق رەھبەرلىك ئورنى تىكلەنگەن.

خۇددى دۆلەت مۇداپىئە داشۆسىنىڭ پىروفېسسورى جىن يىنەن ئېيتقانىدەك: «جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى 14 يىل جاپالىق تىرىشىش ئارقىلىق، تالاي ئىسسىق قېنى ۋە ھاياتى بەدىلىگە، ئاخىر ئۆزىنىڭ لۇشيەنىنى ئۆزى قارار قىلالايدىغان، ئۆزىنىڭ رەھبىرىنى ئۆزى ئورۇنلاشتۇرالايدىغان بولغان».

يۈەن كۈن ھايات ۋاقتىدا ئەسلەپ مۇنداق دېگەن: يىغىن ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، ماۋ زېدۇڭ مەخسۇس شىمالىي دەرۋازىنى ئايلىنىپ مۇھاپىزەتچى جەڭچىلەرنى يوقلاپ، كۆپچىلىكتىن: «يولداشلار جاپا چەكتىڭلار!» دەپ ئەھۋال سورىغان، يۈەن كۈن تۇرۇشلۇق قىزىل 37 - تۈەننىڭ كوماندىر - جەڭچىلىرى سەپكە تىزىلىپ: «جاپا چەكمىدۇق!» دەپ جاۋاب بەرگەن.

زۇنيى يىغىنىدىن كېيىن، پۈتۈن پارتىيە، پۈتۈن ئارمىيە ماۋ زېدۇڭنىڭ ھەربىي ئىشلار ئىستراتېگىيەسى، تاكتىكىسى، ئىدىيەسى يېتەكچىلىكىدە يېڭى تارىخىي مەزگىلگە قەدەم قويغان، ئۇنىڭ نەتىجىلىرى ئەڭ ئاۋۋال قىزىل ئارمىيەنىڭ ئۇزۇن سەپەردىكى ئىستراتېگىيەلىك پاڭجىبىندا ئەكس ئەتكەن.

چىشۇي دەرياسىدىن تۆت قېتىم ئۆتۈپ، جىنشاجياڭ دەرياسىدىن پەم بىلەن ئۆتۈپ، قىزىل ئارمىيە ئارقا - ئارقىدىن غەلىبىنى قولغا كەلتۈرگەن. 3 - قېتىم چىشۇي دەرياسىدىن ئۆتۈشنىڭ ئالدىنقى كېچىسى، قىزىل ئارمىيەنىڭ ئاساسىي كۈچى زۇنيىدىكى چاڭگەنشەن تېغى ۋە فېڭشياڭبادا قارىسىغا ئەگىشىپ كەلگەن سىچۈەن قوشۇنىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك يوقىتىپ، تولۇق غەلىبە قىلغان. ماۋ زېدۇڭ مەخپىي ئىشلار بۆلۈمىدە بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ، تۇيۇقسىز خۇنەن تەلەپپۇزىدا: «چاڭگەنشەن... فېڭشياڭبا...» دەپ ناھايىتى يۇقىرى ئاۋازدا دېكلاماتسىيە قىلغان.

ئەينى چاغدا ماۋ زېدۇڭنىڭ كەينىدە تۇرغان مەخپىي ئىشلار مەسلىھەتچىسى ياڭ چۈجېن ھايات ۋاقتىدا ئەسلەپ مۇنداق دېگەن: «رەئىس ماۋ زېدۇڭنىڭ كەيپىياتىنىڭ ئىنتايىن ياخشى ئىكەنلىكىنى، بىر شېئىر يازماقچى بولۇۋاتقانلىقىنى قارىماققا بىلگىلى بولاتتى.» ئەمەلىيەتتىمۇ ھەقىقەتەن شۇنداق بولغان — قىزىل ئارمىيە چىشۇي دەرياسىدىن تۆت قېتىم ئۆتكەندىن كېيىن، ئاخىر ئىستراتېگىيەلىك يۆتكىلىشنىڭ تەشەببۇسكارلىق ھوقۇقىنى قولغا كەلتۈرگەن.

50 يىلدىن كېيىن، ئامېرىكا يازغۇچىسى سالىسبۇرى مۇنداق يازغان: «زۇنيى يىغىنى ئاخىرلاشتى، ئۇزۇن سەپەر داۋاملاشماقتا، ماۋ زېدۇڭ رولىنى باشقۇرۇۋاتاتتى. جۇڭگونىڭ يولى — ئاز دېگەندىمۇ بۇنىڭدىن كېيىنكى يېرىم ئەسىرلىك يولى مانا شۇنداق بېكىتىلگەن».

(شىنخۇا ئاگېنتلىقى، گۈيياڭ تېلېگراممىسىغا ئاساسلانغان)

مەن سىزنى كۆرمەك قېتىم ئىزدىدىم

— شياڭجياڭ جېڭىدىكى قەھرىمانلار روھىنىڭ مەڭگۈ ساقلىنىشى ئۈچۈن

□ شىنخۇا ئاگېنتلىقى مۇخبىرلىرى ليۇ ۋېي، شياڭ جىچياڭ، خې ۋېي، لېي جياشىڭ

باش باھار، شىمالىي گۇاڭشى، تاغ ئارىسىدىكى سۇ بويىدا قىزىل ئارمىيە جەڭچىلىرىنىڭ قەبرىلىرى باشقىچە سۈكۈتكە چۆمگەنىدى.

بەزىلىرى ئېگىز، ھەيۋەتلىك، بەزىلىرىگە ئىككى - ئۈچى قوشۇپ دەپنە قىلىنغان؛ بەزىلىرىگە جەسەت ئۇستىخانلىرى دەپنە قىلىنغان، بەزىلىرىگە پەقەت كىيىم - كېچەكلا كۆمۈپ قويۇلغان؛ بەزى قەبرە تاشلىرىغا نەچچە مىڭ ئىسىم ئويۇلغان، خەت ئويۇلمىغان قەبرە تاشلىرىمۇ بار ئىدى...

كىشىلەر گۇاڭشىنىڭ گۈيلىن شەھىرىدىكى گۇەنياڭ، شىڭئەن، چۈەنجوۋدىكى شياڭجياڭ جېڭى بولغان كونا جايلارنى ئايلانغاچ، قەھرىمانلارنىڭ ئىش ئىزلىرى ۋە ئىسمىنى ھەرخىل شەكىلدە ئىزدىدى، ئېسىدە چىڭ ساقلىدى.

شياڭجياڭ جېڭى — مەركىزىي قىزىل ئارمىيە ئۇزۇن سەپەرگە ئاتلانغاندىن بۇيانقى ئەڭ مەردانە جەڭ، شۇنداقلا قىزىل ئارمىيەنىڭ ھايات - ماماتقا مۇناسىۋەتلىك ھەل قىلغۇچ جەڭ ئىدى.

1934 - يىلى 11 - ئاينىڭ ئاخىرلىرىدىن 12 - ئاينىڭ باشلىرىغىچە، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتى ۋە مەركىزىي قىزىل ئارمىيەنىڭ ئاساسىي كۈچىنىڭ شياڭجياڭ دەرياسىدىن ئۆتۈشكە ھەققىي كاپالەتلىك قىلىپ، دۈشمەننىڭ قىزىل ئارمىيەنى شياڭجياڭ دەرياسىنىڭ شەرقىدە قورشاپ يوقىتىش غەرىزىنى بىتچىت قىلىش ئۈچۈن، نەچچە ئونمىڭ قىزىل ئارمىيە كوماندىر - جەڭچىسى قان كېچىپ جەڭ قىلىپ، سەلتەنەتلىك ئىنقىلابىي داستاننى پۈتۈپ چىققان.

ياد ئېتىش، ئېھتىرام بىلدۈرۈش

گۇاڭشى چۈەنجوۋدىكى قىزىل ئارمىيە ئۇزۇن سەپەر شياڭجياڭ جېڭى خاتىرە سارىيىغا كىرگىنىمىزدە، ئۇدۇلدا غايەت زور قاپارتما نەقىشلىك تام قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى: دۈمبىسىگە قىلىچ ئېسىپ، قولىدا مىلتىق تۇتۇپ، ئات يېتىلىگەن قىزىل ئارمىيە كوماندىر - جەڭچىلىرى باتۇرلۇق بىلەن ئالغا ئىلگىرىلەپ، قېيىقلاردىن جۈپلەنگەن لەيلىمە كۆۋرۈكتىن ئۆتۈۋاتقان بولۇپ، زەمبىرەك ئوقى دەريادا پارتلىغاندا سۇ تۈۋرۈكى ھاسىل بولاتتى.

«قىزىل ئارمىيە يۆتكەلگەندە نۇرغۇن ھەربىي لازىمەتلىكنى ئېلىپ ماڭغانىدى، قورال - ياراغلىرىمۇ ئاددىي، قالاق ئىدى، ئۇلار ئۆزىدىن نەچچە ھەسسە كۆپ، قورال - ياراغلىرى سەرخىل دۈشمەنگە دۇچ كەلگەنىدى» دېدى چۈەنجوۋ گۈچى خۇ ياشىن.

قىزىل ئارمىيە خۇنەننىڭ داۋشيەن ناھىيەسىدىن يولغا چىقىپ، شياڭجياڭ دەرياسىدىن بۆسۈپ ئۆتكەندە، 300 مىڭدىن ئارتۇق دۈشمەن قوشۇنى بىر «خالتا» شەكىللەندۈرۈپ، قىزىل ئارمىيەنى شياڭجياڭ دەرياسىنىڭ شەرقىدە يوقىتىشقا ئۇرۇنغان. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتى، جۇڭگو ئىنقىلابىي ھەربىي كومىتېتى، قىزىل ئارمىيە باش سىياسىي بۆلۈمى بىرلىشىپ «غالىبىيەتچىلەردىن بولماسلىق، مەغلۇبىيەتچىلەردىن بولۇپ قالماسلىق» دېگەن مەزمۇندا تېلېگراممىلار ئەۋەتكەن، قىزىل ئارمىيە كوماندىر - جەڭچىلىرى زور ئۈستۈنلۈككە ئىگە دۈشمەن بىلەن كەسكىن جەڭ قىلغان.

شىنشۇدىكى تۇسۇپ زەربە بېرىش جېڭى شياڭجياڭ جېڭىنىڭ ئۈچ چوڭ توسۇپ زەربە بېرىش جېڭىدىكى تۇنجى جەڭ. گومىنداڭنىڭ گۇاڭشى قوشۇنى بىلەن بولغان گىرەلەشمە جەڭدە، قىزىل 3 - جۈنتۈەن 5 - شىسىنىڭ سەنموۋجاڭى، قىزىل 14 - تۈەننىڭ تۈەنجاڭى ھەمدە مۇئاۋىن تۈەنجاڭى، سەنموۋجاڭى، سىياسىي باشقارمىنىڭ مۇدىرى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى قەھرىمانلارچە قۇربان بولغان، قىزىل ئارمىيە قىسىملىرىدىن 2000دىن ئارتۇق ئادەم تالاپەتكە ئۇچراپ، مەركىزىي ھەربىي كومىتېتنىڭ ئىككى زۇڭدۈيىنىڭ ھەممىسى دەريادىن ئۆتۈپ بولغۇچە بەرداشلىق بەرگەن.

گۇاڭخۇاپۇدىكى توسۇپ زەربە بېرىش جېڭىدە، كىچىكتىن ئىبارەت بۇ جان تومۇرنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن، قىزىل 3 - جۈنتۈەن 4 - شى قىزىل 10 - تۈەننىڭ تۈەنجاڭى شېن شۇچىڭ قىسىمنى باشلاپ دۈشمەنگە كەينى - كەينىدىن ھۇجۇم قوزغاپ، بەختكە قارشى غايىب ئوق تېگىپ بەختكە قارشى قۇربان بولغان. شۇ كۈنى شى سەنموۋجاڭى دۇ جۇڭمېي بۇيرۇققا بىنائەن تۈەنجاڭلىقنى قوشۇمچە ئۈستىگە ئېلىپ، قىسىمغا قوماندانلىق قىلىپ جان تىكىپ توسۇپ زەربە بېرىپ، دۈشمەن قوشۇنىنىڭ كۆپ قېتىملىق غالجىرانە ھۇجۇمىنى چېكىندۈرۈپ، ئەڭ ئاخىردا نەچچە يۈز كوماندىر - جەڭچى بىلەن بىللە ئىستېھكامدا جەڭ قىلىپ قۇربان بولغان.

دەريادىن ئۆتىدىغان ھالقىلىق پەيتتە، جۇ دې ئارقا سەپ مۇداپىئە ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان قىزىل 5 - جۈنتۈەننىڭ 34 - شىسىغا «ئىنتايىن جىددىي» تېلېگراممىدىن كۆپ پارچە يوللىغان. «پىداكار ئارقا مۇھاپىزەت شىسى» دەپ ئاتالغان بۇ قىسىم مەركىزىي قىزىل ئارمىيەنىڭ ئاساسىي كۈچىنىڭ شياڭجياڭ دەرياسىدىن ئۆتۈشىنى ھىمايە قىلغاندىن كېيىن دۈشمەن تەرىپىدىن توسۇۋېلىنىپ، ھەممىسى دېگۈدەك قۇربان بولغان.

شىجاڭ چېن شۇشياڭنىڭ قورسىقىغا ئوق تېگىپ بەختكە قارشى قولغا ئېلىنغان، ئۆلسىمۇ تىز پۈكمەيدىغان ئۇ يارا ئېغىزىدىن ئۈچەيىنى تارتىپ چىقىرىپ، كۈچەپ تولغاپ ئۈزۈۋېتىپ كەتكەندىن كېيىن قەھرىمانلارچە قۇربان بولغان، ئۇ ئەمدىلا 29 ياشتا بولۇپ، «سوۋېت رايونى ئۈچۈن ئەڭ ئاخىرقى بىر تامچە قېنىمنىمۇ تەقدىم قىلىمەن» دېگەن قەسىمنى ئەمەلگە ئاشۇرغان.

جياۋشەنپۇ توسۇپ زەربە بېرىش جېڭىدە، قىزىل ئارمىيە كوماندىر - جەڭچىلىرى گومىنداڭ خۇنەن قوشۇنىنىڭ ھۇجۇمىنى جاسارەت بىلەن توسقان. قىزىل 1 - جۈنتۈەن 2 - شىسى 5 - تۈەننىڭ جېڭجۈيىسى يې داگېڭنىڭ ئۇرۇشتا پۇتى يارىلانغان. دۈشمەن قىستاپ كەلگەندە، يې داگېڭ مۇھاپىزەتچىدىن ئۆزىگە قارىتىپ ئوق ئېتىشنى تەلەپ قىلغان. مۇھاپىزەتچىنىڭ قولى بارمىغاندا، ئۇ مىلتىقنى تارتىۋېلىپ، ئۆزىگە قارىتىپ ئوق چىقىرىپ، ئۆلسىمۇ ئەسىرگە چۈشمىگەن. ئۇ قۇربان بولغاندا ئەمدىلا 26 ياشتا ئىدى.

شىڭئەن ناھىيەسىنىڭ پارتىيە تارىخى مۇتەخەسسىسى لو جىڭفۇ ئىلگىرى 80 نەچچە ياشلىق بوۋاينىڭ كىچىك ۋاقتىدا جەڭ مەيدانىغا بېرىپ مەشەك تېرىۋاتقاندا كىشنى ھەيران قالدۇرىدىغان كۆرۈنۈشنى كۆرگەنلىكى توغرىسىدىكى بايانىنى ئاڭلىغان: قىزىل ئارمىيەنىڭ قۇربان بولغان بىر كىچىك جەڭچىسى ئىككى قولىدا مىلتىقنى تۇتقىنىچە ئورەكتە زوڭزىيىپ ئولتۇرغان بولۇپ، تاكى قۇربان بولغۇچە ئوق چىقىرىۋاتقان قىياپەتنى ساقلىغان...

«قىزىل ئارمىيە ئىنقىلابىي قۇربانلىرىنىڭ ھەممىسى ئىنتايىن ياش ئىدى، ئۇلار ئېتىقادى ئۈچۈن، غايىسى ئۈچۈن قان تۆكۈپ قۇربان بېرىشتىن باش تارتمىدى، بۇ ماڭا ئۆلۈمگە دادىل يۈزلىنىش، دېگەن سۆزنى ئەسلەتتى!» گۇەنياڭ ناھىيەسىنىڭ پارتىيە تارىخى مۇتەخەسسىسى ۋېن دۇڭبو مۇنداق دېدى: ئۇلارنىڭ باتۇرلۇق بىلەن غەلىبە قىلىش، باتۇرلۇق بىلەن بۆسۈش، باتۇرلۇق بىلەن قۇربان بېرىشتەك ئىنقىلابىي روھى تارىخ بېتىدىن مەڭگۈ ئورۇن ئالىدۇ.

ئىزدەش، ئەسلەش

مايۇ لىزى، لەيلاۋ شىتۇ، ۋاڭشياۋ زېڭنۇ، خۇاڭشۈي جىنشىڭ، لەيمەن مىيلاۋ... شىنيۇ توسۇپ زەربە بېرىش جېڭى جيۇخەيجىڭ قىزىل ئارمىيە خاتىرە باغچىسىدىكى قەبرە تېشىدا بۇ «ئادەتتىكىگە ئوخشىمايدىغان» ئىسىملار كىشىنىڭ دىققىتىنى تارتىدۇ.

«ئەينى يىلى قىزىل ئارمىيەگە قاتناشقانلارنىڭ كۆپىنچىسى نامرات پۇقرالار بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئاتا - ئانىلىرىنىڭ كۆپىنچىسى ساۋاتسىز بولغاچقا، باللىرىغا ئاددىي ئىسىملارنى قويغان.» گۇەنياڭ ناھىيەلىك پارتىيە تارىخى تەتقىقات ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى شى چيۇيېڭ مۇنداق دېدى: بەزىلىرى بوغۇن پەرقى تەرتىپى بويىچە قويۇلغان، بەزىلىرى ئاتا - ئانىسىنىڭ فامىلىسىگە ئاساسەن قويۇلغان، بەزىلىرى بولسا شەخسنىڭ ئالاھىدىلىكى قاتارلىق ئامىللارغا ئاساسەن قويۇلغان.

شياڭجياڭ دەرياسىدىكى قانلىق جەڭدىن كېيىن، ھەرقايسى جايلارغا تارقالغان، تونۇش قىيىن بولغان نامسىز قەھرىمانلارنى ساناپ تۈگەتكىلى بولمىغان، لېكىن پارتىيە ۋە خەلقنىڭ ئۇلارنى ئىزدەش قەدەمى ئەزەلدىن توختاپ قالغىنى يوق.

مەركىزىي قىزىل ئارمىيەنىڭ ئاساسىي كۈچى شياڭجياڭ دەرياسىدىكى قامال لىنىيەسىنى بۆسۈپ ئۆتكەن شىڭئەن ناھىيەسىدىكى ھەرقايسى يېزا - بازار، كەنتلەردە تىكلەنگەن قىزىل ئارمىيەنىڭ چوڭ - كىچىك قەبرىلىرى نەچچە ئوندىن ئاشىدۇ.

لو جىڭفۇنىڭ تونۇشتۇرۇشىچە، 20 - ئەسىرنىڭ 60 - يىللىرىدىن باشلاپ، شۇ جايدىكىلەر نۇرغۇن ئىنقىلابىي قۇرباننىڭ قالدۇق ئۇستىخىنىنى ئارقا - ئارقىدىن قېزىپ، «بىر جايىنى بايىقىسا بىر قەبرە ياسىغان ھەم كۆپ قېتىم رېمونت قىلغان».

قىزىل ئارمىيە گۇەنياڭدىن ئۈچ قېتىم ئۆتكەندە، نەچچە مىڭ قىزىل ئارمىيە كوماندىر - جەڭچىسى بۇ يەردە مەڭگۈلۈك ئۇيقۇغا كەتكەن. گۇەنياڭ ناھىيەسى دەسلەپكى قەدەمدە پەقەت 1800دىن ئارتۇق ئىنقىلابىي قۇرباننىڭ ئىسىملىكىنى ئىگىلىگەن. شۇ جايدىكى پارتىيە تارىخى، خەلق ئىشلىرى قاتارلىق تارماقلارنىڭ خىزمەتچى خادىملىرى فۇجيەن، جياڭشى قاتارلىق جايلارغا بېرىپ كۆپ تەرەپتىن ئېنىقلاش ئارقىلىق، ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ئىسىملىكى 2831گە كۆپەيگەن.

2018 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىن بۇيان، نىسبەتەن مۇكەممەل بولغان 82 قالدۇق ئۇستىخان، 7465 پارچە تارقاق ئۇستىخان شىمالىي گۇاڭشى رايونىدىكى قىيالىق ئۆڭكۈر، يېپىق دەريا، تاغ ئورمىنىدىن قېزىپ چىقىلغان. خاتىرە مەيدان - سورۇنلىرىنى يېڭىدىن سېلىش ياكى رېمونت قىلىش، داغدۇغىلىق كۆچۈرۈپ دەپنە قىلىش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈپ مەركەزلەشتۈرۈپ يەرلىككە قويۇش... پارتىيە ۋە خەلق تۆرلۈك ئۇسۇل بىلەن قەھرىمانلارنىڭ روھىغا تەسەللى بەردى.

«ھەربىر تال گىياھ بىر سادىق روھ، ھەربىر تاغ، ھەربىر تاش بىر ئابىدە.» جياۋشەنپۇ توسۇپ زەربە بېرىش جېڭى بولغان كونا جايدىكى يېڭىدىن قۇرۇلغان قىزىل ئارمىيە ئۇزۇن سەپەر شياڭجياڭ جېڭى خاتىرە باغچىسىدىكى بىر چوڭ قىيالىقتا ھەرخىل شەكىلدىكى قورام تاشلار تارقالغانىدى.

«نومۇر ئويۇلغان ھەربىر تاشنىڭ ئاستىغا ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ قالدۇق ئۇستىخىنى دەپنە قىلىنغان بولۇپ، ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ روھى يايپېشىل قارىغاي، ئارچىلارغا ئەگىشىپ شىمالىي گۇاڭشىنىڭ كەڭ تۇپرىقىغا سىڭىپ، مەڭگۈ ياشىرىپ تۇرىدۇ» دېدى چۈەنجوۋ ناھىيەسىدىكى پارتىيە تارىخى مۇتەخەسسىسى جوۋ شيۇڭ تەسىرلىك قىلىپ.

ھەربىر ئىسىمنىڭ كەينىدىكىسى قايتىپ كېلىشكە تەقەززا بولغان جۈپ - جۈپ كۆزلەر ئىدى.

قىزىل ئارمىيەدىكى ئىنقىلابىي قۇربان يا مېيشىننىڭ ئەۋلادى يا خەنگاۋ جيۇخەيجىڭ قىزىل ئارمىيە خاتىرە باغچىسىدىكى قەھرىمانلار ئىسىملىكى تېمىدىن تۇغقىنىنىڭ ئىسمىنى تېپىپ، نەق مەيداندا كۆز يېشى قىلدى. ئۇ ئالايىتەن شياڭجياڭ دەرياسىنىڭ بىر سىقىم توپىسىنى ئېلىپ دۆڭلەندىكى يۇرتىغا ئېلىپ كەتتى.

فۇجيەن ئۆلكىسىنىڭ چاڭتىڭ ناھىيەسىدىكى لىن تىڭجىن، لىن لىمېيزى، لىن تيەنبادىن ئىبارەت ئۈچ ئاكا - ئۇكىنىڭ ھەممىسى شياڭجياڭ جېڭىدە قەھرىمانلارچە قۇربان بولغان. 2019 - يىلى 6 - ئاينىڭ ئاخىرىدا، شياڭجياڭ جېڭى غەربىي فۇجيەن ئىنقىلابىي قۇربانلار ئەۋلادلىرىنىڭ تۇغقان ئىزدەش پائالىيىتى ئارقىلىق، لىن جەمەتىدىكى ئۈچ ئاكا - ئۇكىنىڭ نەۋرىلىرى ئاخىر شياڭجياڭ دەرياسى بويىدىن ئەجدادلىرىنىڭ ئىسمىنى تاپتى. ئۇلار گۈرۈچ ھارىقى، خېتيەن توخۇسى، قارا شېكەر ۋە يۇرتىنىڭ سۈيىنى ئېلىپ كېلىپ، شىڭئەن ناھىيەسىدىكى قەھرىمانلار ئىسىملىكى تېمى ئالدىدا كېچىلار ئۆرپ - ئادىتى بويىچە داغدۇغىلىق تەزىيە بىلدۈردى.

سانسىزلىغان قەھرىمانلارنىڭ روھى ئەمىن تاپتى، تېخىمۇ كۆپ نامسىز قەھرىمان تېخى سېلىشتۇرۇپ ئىزدەش باسقۇچىدا.

«سىلەرنىڭ ئىسىمڭلارنى ھېچكىم بىلمىسىمۇ، سىلەرنىڭ تۆھپەڭلار مەڭگۈ ساقلىنىدۇ.» گۇەنياڭ ناھىيەسىدىكى ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقىدىكى نامسىز قەھرىمانلار خاتىرە مۇنارىنىڭ تەگلىكىگە مۇشۇنداق بىر جۈملە سۆز ئويۇلغان.

«قىزىل ئارمىيەدىكى ھەربىر قەھرىماننىڭ ئىسمىنى ئىزدەش قىزىل ئارمىيە قەھرىمانلىرىنىڭ يۇرتداشلىرىغا بېرىلگەن ئەڭ سالماقلىق جاۋاب.» ۋېن دۇڭبو مۇنداق دېدى: «بىز داۋاملىق ئىزدەيمىز!»

ۋارىسلىق قىلىش، تەرەققىي قىلدۇرۇش

ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ئىسسىق قېنى بىلەن بويالغان شىمالىي گۇاڭشىدىكى تاغلىق رايون بۈگۈنكى كۈندە نامراتلىقتىن قۇتۇلۇپ، باشقىچە يېڭى مەنزىرىنى كۆتۈۋالدى.

قىزىل ئارمىيەنىڭ ئىلگىرىكى گۇەنياڭ، چۈەنجوۋدىن ئىبارەت ئىككى ناھىيەگە كىرىش لىنىيەسىنى بويلاپ ماڭسىڭىز، جىپسىلىشىش دەرىجىسى 80%تىن ئاشىدىغان گۇەنياڭ - فېڭخۇاڭ يۇقىرى سۈرئەتلىك يولدا 2015 - يىلى قاتناش باشلىنىپ، كونا ئىنقىلابىي رايوندىكى خەلققە تېخىمۇ كۆپ بەختسائادەت ئېلىپ كەلدى.

شىنيۇ توسۇپ زەربە بېرىش جېڭى بولغان گۇەنياڭ ناھىيەسىنىڭ شىنشۇ بازىرى خېمۇ كەنتىدە، گۇەنياڭ - فېڭخۇاڭ يۇقىرى سۈرئەتلىك يولى تېخىمۇ كۆپ ساياھەتچىنى باشلاپ كېلىپ، شۇ جايدىكى ئالۇچا، تاۋۇز قاتارلىق مېۋە - چېۋىلەرنىڭ تېز سېتىلىشىغا تۈرتكە بولدى. كەنت پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى جياڭ جۈنفا كەنت ئاھالىلىرىنى يېتەكلەپ ئاشخانا، پۇقراۋى قونالغۇ ئېچىپ، قىزىل ساياھەتنى تەرەققىي قىلدۇردى.

«دەل ئۆتمۈشتىكى قىزىل ئارمىيە كوماندىر - جەڭچىلىرىنىڭ تاغ - داۋانلاردىن ئېشىپ ئۇزۇن سەپەر قىلغان چاغدىكى جاپا - مۇشەققەتلىرى بىزگە بۈگۈنكىدەك بارغانسېرى كەڭ تەرەققىيات يولىنى ئېچىپ بەردى» دېدى جياڭ جۈنفا.

گۇاڭخۇاپۇ توسۇپ زەربە بېرىش جېڭى بولغان شىڭئەن ناھىيەسىدە «ئالەمشۇمۇل ئۆزگىرىش بولدى». خۇاجياڭ ياۋزۇ يېزىسى تەۋەسىدىكى لاۋشەن تېغى چېگراسى قىزىل ئارمىيە ئۇزۇن سەپەرگە ئاتلانغاندىن كېيىن ھالقىغان تۇنجى ئېگىز تاغ ئىدى.

خۇاجياڭ يېزىسىنىڭ گاۋجەي كەنتىدىكى لياڭجياجەيگە كىرگىنىمىزدە، بامبۇكلار لىڭشىپ تۇراتتى، ئېرىق سۈيى سۇپسۈزۈك بولۇپ، ياۋزۇ مىللىتى ئالاھىدىلىككە ئىگە ئولتۇراق ئۆيلەر گىرەلىشىپ كەتكەنىدى، قىزىل مەدەنىيەت مەيدانى، تېرىقچىلىق كۆرگەزمە رايونى قاتارلىقلار ئۆزگىچە تۈسكە ئىگە ئىدى.

نامراتلىقتىن قۇتۇلغان ياڭ شېڭيوۋ دېھقانلار ئارامگاھى قۇرۇش بىلەن ئالدىراش بولۇپ، بۇ يىل «1 - ماي» بايرىمىلىق دەم ئېلىش مەزگىلىدە تىجارەت باشلاپ خېرىدارلارنى كۈتۈۋېلىشنى پىلانلىدى. ئۇ بۇنىڭدىن ئىلگىرى مېڭە ئارتېرىيە ئۆسمىسىگە گىرىپتار بولغان بولۇپ، شۇ جايدىكى پارتىيە كومىتېتى، ھۆكۈمەتنىڭ ياردىمى، يۆلىشىدە سالامەتلىكى ۋە تۇرمۇشى تەدرىجىي ياخشىلاندى. كەنت ئۆزگەرتىلگەندىن كېيىن ساياھەتچىلەرنىڭ ئائىلىسىنىڭ ئۇزۇلمەيۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇمۇ ئاكتىپلىق بىلەن قاتارغا قوشۇلدى.

بۈگۈنكى كۈندە، خۇاجياڭ يېزىسى قىزىل مەدەنىيەت، مىللىي مەدەنىيەت، ئېكولوگىيەلىك مۇھىت قاتارلىق ئەۋزەللىكلەرگە تايىنىپ تېپىنى پائال ئۆزگەرتىپ، «خۇاجياڭدىكى توققۇز كەنت» قاتارلىق ساياھەت تۈرلىرى قۇرۇلۇشىنى باشلاپ، ساغلاملىق - كۈتۈنۈش، ساياھەت كەسپىنى زور كۈچ بىلەن تەرەققىي قىلدۇردى.

قىزىل مەدەنىيەت بايلىقىنى سىستېمىلىق ئېچىش، قىزىل ساياھەت تۈرى قۇرۇش، ئېكولوگىيەنى قوغداشتا «سۈزۈك سۇ، يېشىل تاغنىڭ ئۆزى بىر بايلىق» نەزەرىيەسى ئەمەلىيەتتە كۆرسىتىلدى... بۈگۈنكى كۈندە «قىزىل گېن» شۇ جايدىكى كادىرلار ۋە ئاممىنىڭ قېنىغا سىڭىپ، شياڭجياڭ دەرياسىنىڭ ئىككى قىرغىقىدا جۇشقۇن ھاياتىي كۈچى ئۇرغۇپ تۇرغان يېڭى كەيپىيات بارلىققا كەلدى.

«قىزىل ئارمىيە قەھرىمانلىرىنى ئەڭ ياخشى خاتىرىلەش قىزىل گېنغا ۋارىسلىق قىلىشتۇر، ئەسلىي مەقسەت ۋە بۇرچنى ئەستە چىڭ ساقلاپ، خەلقنىڭ بەختى ۋە مىللەتنىڭ گۈللىنىشىنى كۆزلەش داۋامىدا تۆھپە قوشۇپ، سادىقلىق بىلەن مەسئۇلىيەتنى زىممىگە ئېلىپ، يېڭى دەۋردىكى يېڭى ئۇزۇن سەپەردە داۋاملىق ياخشى ماڭىمىز» دېدى گۇەنياڭ ناھىيەلىك پارتىيە كومىتېتىنىڭ شۇجىسى جوۋ جۈنيۈڭ.

(شىنخۇا ئاگېنتلىقى، نەننىڭ، 2 - ئاينىڭ 4 - كۈنى تېلېگراممىسى)